

MEĐUNARODNO ARHIVSKO VIJEĆE

POVJERENSTVO ZA NAJBOLJE PRAKSE I NORME
RADNA SKUPINA ZA DOSTUPNOST

NAČELA DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA

Naslov izvornika

**International Council on Archives
Principles of Access to Archives**

Izdavač

Hrvatski državni arhiv

Za izdavača

Vlatka Lemić

Prijevod

Ivana Prgin

Redakcija prijevoda

Marijan Bosnar

Rajka Bućin

Lektura

Ankica Šunjić

Tisak

Svilan d.o.o.

Naklada

1 000 primjeraka

ISBN: 978-953-7659-26-4

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 896562

MEĐUNARODNO ARHIVSKO VIJEĆE

POVJERENSTVO ZA NAJBOLJE PRAKSE I NORME
RADNA SKUPINA ZA DOSTUPNOST

**NAČELA DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA
GRADIVA**

Usvojeno na Općoj godišnjoj skupštini MAV-a 24. kolovoza 2012.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
UVOD	9
NAČELA DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA	12
RJEČNIK POJMOVA	19

PREDGOVOR

Dostupnost je raspoloživost arhivskoga gradiva za korištenje zahvaljujući postojanju kako zakonskog okvira tako i obavijesnih pomagala. Od 1994. Međunarodno arhivsko vijeće (MAV) objavilo je četiri norme arhivističkog opisa: ISAD(G) 1994., ISAAR(CPF) 1996. te ISDF i ISDIAH 2008. Te norme, koje su transformirale praksu opisa, primjenjuju se na obavijesna pomagala, jedan od dvaju ključnih uvjeta dostupnosti arhivskoga gradiva. *Načela dostupnosti arhivskoga gradiva (Načela)* usredotočuju se na drugi element, a to je pravni okvir koji omogućuje korištenje arhivskoga gradiva.

Međunarodno arhivsko vijeće već se dulje vrijeme bavi dostupnošću arhivskoga gradiva. Nakon političkih promjena u Europi početkom 1990-ih europski su arhivisti sastavili *Nacrt normirane europske politike o dostupnosti arhivskoga gradiva*, koji je usvojen i kao stav MAV-a na Općoj godišnjoj skupštini, održanoj u Edinburghu 1997. No taj je nacrt gotovo u cijelosti usredotočen na dostupnost arhivskoga gradiva javne uprave te se samo u jednoj rečenici osvrće na dostupnost nevladinih zapisa: »Preporučuje se uvjete dostupnosti privatnoga arhivskoga gradiva, kad god je to moguće, izjednačiti s uvjetima dostupnosti javnoga arhivskoga gradiva.«

Dva druga dokumenta MAV-a naglašuju važnost dostupnosti arhivskoga gradiva kao sastavnoga dijela arhivske prakse: *Etički kodeks arhivista*¹ iz 1996. te *Opća deklaracija o arhivima*² iz 2010.

Etički kodeks arhivista u načelima 6. i 7. navodi:

Načelo 6. Arhivisti se zalažu za što širu dostupnost gradiva i pružaju usluge svim korisnicima bez razlike.

Načelo 7. Arhivisti poštuju i slobodu pristupa i privatnost te postupaju unutar granica zakonskih propisa koji su na snazi.

1 Etički kodeks arhivista, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997 (op. prev.).

2 Opća deklaracija o arhivima, prihvatila Opća skupština Međunarodnoga arhivskog vijeća 17. 9. 2010., URL:<http://www.ica.org/?lid=13325&bid=1101> (26. 8. 2014) (op. prev.).

Opća deklaracija o arhivima naglašuje:

suštinsku važnost arhiva u podupiranju uspješnoga, odgovornog i transparentnog poslovanja, zaštiti prava građana, oblikovanju individualnoga i kolektivnoga pamćenja, razumijevanju prošlosti i dokumentiranju sadašnjosti radi uspješnijega provođenja budućih aktivnosti,

prepoznaje kao jednu od vitalnih uloga arhivista

činiti zapise dostupnima za korištenje,

ukazuje na potrebu zajedničkoga rada arhivista kako bi

arhivsko gradivo bilo dostupno svima, poštujući pritom odgovarajuće propise i prava pojedinaca, stvaratelja gradiva, vlasnika i korisnika.

U proljeće 2010. Povjerenstvo za najbolje prakse i norme MAV-a zamolilo je manju grupu arhivista da razmotre mogućnost razvoja norme dobre prakse za dostupnost arhivskoga gradiva, javnoga i privatnoga. Članovi Radne skupine predstavljali su različite arhivske tradicije: Trudy Huskamp Peterson (SAD), Sekcija strukovnih udruženja, predsjedala je grupom koju su još činili Sarah Choy (Arhiv Zakonodavnoga vijeća Hong Konga), Istočnoazijski regionalni ogranak (EASTICA); Victoras Domarkas (ravnatelj Nacionalnog arhiva Litvanije), Europski regionalni ogranak (EURBICA); Chido Houbraken (Nizozemska, savjetnik u upravljanju dokumentacijom), EURBICA; Silvia Ninita de Moura Estevo (Nacionalni arhiv Brazila) Udruženje arhivista Latinske Amerike; Helene Servant (Međuresorna služba Arhiva Francuske) EURBICA; Maggie Shapley (Arhiv Nacionalnoga sveučilišta Australije), Sekcija arhiva sveučilišta i istraživačkih ustanova (SUV).³

Nakon prvoga sastanka u Parizu, u svibnju 2010., članovi Radne skupine sastavili su nacрте dvaju temeljnih dokumenata: izjavu o *Načelima dostupnosti arhivskoga gradiva* i tehničko izvješće sa savjetima o njihovoj primjeni. Radna je skupina potom pozvala predsjedavajuće onih tijela MAV-a, članovi kojih nisu bili zastupljeni u Radnoj skupini, a koji se u svom radu često susreću s pitanjem dostupnosti gradiva da imenuju svoga člana koji će nacрте pročitati, komentirati ih te nazočiti savjetodavnomu sastanku u Parizu u veljači 2011. »Savjetodavnu grupu« činili su: Didier Bondue, predstavnik Sekcije gospodarskih arhiva; Fatoumata Cissé, predstavnica Zapadnoafričkoga regionalnog ogranka; Kim Eberhard, predstavnica Sekcije crkvenih arhiva i arhiva vjerskih zajednica; Soufi Fouad, predstavnik Arapskoga regionalnog ogranka; Deborah Jenkins, predstavnica Sekcije regionalnih, gradskih i

³ Članovi su u Radnoj skupini sudjelovali na temelju svoje stručnosti. Ovaj tekst ne odražava nužno službeni stav ili gledišta vladinih tijela, ustanova ili organizacija u kojima su članovi Radne skupine zaposleni ili su s njima povezani.

mjesnih arhiva; Jan Lohman, predstavnik Sekcije međunarodnih organizacija; Ivan Murambiwa, predstavnik Istočnoga i južnoafričkoga regionalnog ogranka; Gunther Schefbeck, predstavnik Sekcije arhiva parlamenata i političkih stranaka; David Sutton, predstavnik Sekcije literarnih i umjetničkih arhiva. Savjetodavna grupa složila se da MAV treba usvojiti skup načela o dostupnosti gradiva te je također iznijela brojne prijedloge na sam tekst ovih dvaju temeljnih dokumenata.

Radna skupina potom je sastavila njihovu novu verziju, prosljedila ih članovima Savjetodavne grupe na mišljenje te ponovo uredila tekst. Revidirana *Načela*, zajedno s planom i rasporedom opće rasprave, razmatrao je i prihvatio MAV-ov Izvršni odbor na sastanku održanom u ožujku 2011.⁴ Odbor je istaknuo važnost dostupnosti gradiva za skupine korisnika, kao i važnost distribucije nacrtu skupinama korisnika i partnerskim organizacijama te njihova sudjelovanja u raspravi. Sam je Odbor također dao primjedbe na tekst nacrtu *Načela*, koji je potom revidiran uzevši u obzir iznesena mišljenja.

Javna rasprava o *Načelima* otvorena je u kolovozu 2011. i trajala je do početka veljače 2012. Osim što je tekst nacrtu *Načela* objavljen na mrežnim stranicama MAV-a, njegovim je članovima u siječnju 2012. e-poštom dostavljen podsjetnik da je rasprava još uvijek otvorena. Poziv za sudjelovanje u raspravi upućen je i na adrese više od 20 organizacija srodnih struka i udruženja usredotočenih na istraživanje gradiva. Zaprimito je 27 komentara. Pet komentara dostavili su nacionalni arhivi (Belgija, Italija, Kanada, Paragvaj i Ujedinjeno Kraljevstvo). Dvije skupine komentara sastavile su grupe unutar Društva američkih arhivista. Dva komentara pristigla su od srodnih struka (Međunarodne federacije knjižnica i Društva za povijest američkih odnosa s inozemstvom), kao i izjava Udruženja povjesničara za povijest Italije novoga vijeka, uključena u komentare Generalne direkcije Arhiva Italije. Jedan komentar stigao je od Sekcije arhiva sveučilišta i istraživačkih ustanova MAV-a. Jedan komentar dostavila je grupa od 11 afričkih povjesničara. Ostale komentare uputili su arhivisti iz Argentine, Australije, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Španjolske, Švicarske i Zimbabvea, predstavljajući arhiviste zaposlene u državnim arhivima (na različitim razinama) i sveučilištima, no kod više komentara nije bilo moguće utvrditi niti zemlju podrijetla niti ustanovu zaposlenja njihovih autora.

Nakon zaključenja javne rasprave Radna skupina pročitala je sve pristigle komentare i revidirala nacрте. U toj je fazi zaključeno da postojanje *Tehničkih smjernica* kao dodatka *Načelima* zbunjuje dio čitatelja, te je Radna skupina preporučila da se *Tehničke smjernice* objave kao zaseban dokument nakon što se usvoje *Načela*. Revidirana *Načela* dostavljena su Izvršnomu odboru kako bi ih razmotrio tijekom

4 U službenoj verziji teksta MAV-a tu je greškom navedena 2010., no kronologija rada Radne skupine za dostupnost ukazuje da je riječ o ožujku 2011 (op. prev.).

svoga proljetnog sastanka u 2012. Komentari koje su članovi Programskoga povjerenstva i Izvršnog odbora iznijeli tijekom toga sastanka dostavljeni su Radnoj skupini, koja je još jednom revidirala tekst.

Načela dostupnosti arhivskoga gradiva sastoje se od deset načela i tumačenja za svako pojedino načelo. Zajedno oni čine izjavu o stručnoj praksi. Na kraju *Načela* nalazi se kratki rječnik.

Članovi Radne skupine svjesni su da većina vlada i mnoge ustanove imaju bogatu povijest upravljanja dostupnošću gradiva. Za te arhivske ustanove izjava o stručnoj praksi dodatak je postojećim postupcima koja će arhivistima omogućiti da ih usporede te unaprijede svoju praksu tamo gdje je to potrebno. U onim ustanovama u kojima su prakse dostupnosti manjkave ili osporavane, izjava o stručnoj praksi osigurava smjernice za njihovo ispitivanje i izmjenu. Članovi Radne skupine vjeruju da će *Načela* kao snažna izjava o stručnoj praksi donijeti korist arhivskoj struci.

UVOD

Arhivsko gradivo sačuvano je kako bi ga mogle koristiti sadašnje i buduće generacije. Usluga korištenja povezuje gradivo s javnošću, osigurava korisnicima obavijesti o ustanovi i gradivu koje ona posjeduje te utječe na povjerenje javnosti u čuvare arhivskoga gradiva i usluge koje pružaju. Arhivisti podupiru kulturu otvorenosti, no poštuju i ograničenja koja u korištenju gradiva nalažu zakoni i drugi regulatorni izvori, etička načela ili zahtjevi darovatelja gradiva. U slučajevima kad su ograničenja neizbježna, moraju biti jasna te ograničenog opsega i trajanja. Arhivisti podupiru odgovorne strane u kreiranju jasnih mandata i dosljednih pravila dostupnosti gradiva, no u nedostatku nedvosmislenih smjernica, oni osiguravaju odgovarajuću dostupnost gradiva, uzimajući u obzir strukovna etička načela, pravednost i poštenje te zakonske uvjete. Osiguravaju nadalje da primjena ograničenja u korištenju gradiva bude pravedna i razumna, sprječavaju neovlašteni pristup onomu gradivu kojemu je korištenje ograničeno te omogućuju najšire moguće korištenje gradiva nadzirući ograničenja i pravodobno ukidajući ona koja više nisu opravdana. Arhivisti se oslanjaju na *Načela dostupnosti arhivskoga gradiva* u kreiranju i provedbi politike dostupnosti.

Svrha Načela dostupnosti arhivskoga gradiva

Načela dostupnosti arhivskoga gradiva služe arhivistima kao vjerodostojno međunarodno mjerilo za ocjenjivanje postojeće politike i prakse dostupnosti te kao okvir pri izradi novih ili izmjeni postojećih pravila dostupnosti.

Područje primjene Načela dostupnosti arhivskoga gradiva

Načela dostupnosti arhivskoga gradiva pokrivaju istodobno prava javnosti na pristup gradivu i odgovornosti arhivista u osiguravanju dostupnosti gradiva i obavijestima o njemu.

Načela prepoznaju da upravljanje dostupnošću može jednako uključivati i njezino ograničavanje temeljeno na podacima sadržanim u gradivu.

Načela također prepoznaju da u nekim državama pravila dostupnosti uređuje više zakona koji su u međusobnom neskladu. To je slučaj i s propisima koji se odnose na gradivo koje je pod državnom skrbi kao i s propisima koji se tiču gradiva u privatnim, nevladinim institucijama. Arhivisti aktivno potiču vlade, parlamente i sudove da usklade propise o dostupnosti gradiva.

Načela se primjenjuju na gradivo nastalo radom javne uprave te na privatno gradivo. Primjena *Načela* u tim slučajevima može biti različita.

Načela podrazumijevaju proaktivnu ulogu arhivista kako bi se osiguralo preuzimanje gradiva trajne vrijednosti u arhivske ustanove, gdje ga javnost može koristiti jednostavnije nego dok se nalazi pod skrbi svoga stvaratelja.

Načela se ne odnose na opća pitanja organizacije i normiranja usluge korištenja gradiva, kao niti na pitanje osiguranja sredstava potrebnih za provedbu *Načela*.

Načela se ne bave pitanjima autorskih prava jer je korištenje gradiva obuhvaćenoga tim pravom dopušteno, dok po istom pravu ograničeno može biti samo njegovo umnažanje. *Načela* također prepoznaju da je u nekim slučajevima radi zaštite izvornika od oštećivanja uzrokovanoga korištenjem potrebno ograničiti njihovu fizičku dostupnost, no arhivisti u tom slučaju moraju osigurati dostupnost u njima sadržanih podataka.

Uz svako načelo nalazi se njegovo tumačenje. Načela i tumačenja zajedno čine *Načela dostupnosti arhivskoga gradiva*.

Odgovornosti u primjeni *Načela dostupnosti arhivskoga gradiva*

Potiču se ustanove s arhivskim gradivom na uspoređivanje postojeće politike dostupnosti gradiva s *Načelima* te prihvaćanje *Načela* kao stručnoga vodiča za dostupnost gradiva za koje skrbe. Primarne odgovornosti u implementaciji *Načela* dijele upravitelji, arhivisti, darovatelji gradiva i zaposlenici ustanova koje svoje gradivo predaju arhivima.

*Osoba unutar arhivske ustanove ili njezina nadzornoga tijela mora imati primarnu odgovornost za program dostupnosti. Ta osoba ili grupa mora imati odgovarajući autoritet kako bi osigurala pravodobnu dostupnost, ali i sigurnu zaštitu podataka sadržanih u gradivu. Rukovoditelji nadzornoga tijela odgovorni su za podršku programa dostupnosti gradiva u pojedinoj arhivskoj ustanovi, za osiguravanje njezina adekvatnoga financiranja te za osiguravanje stručne obuke osoblja i potrebne

podrške kako bi kompetentno obavljali svoje dužnosti u najboljem interesu samoga gradiva, njegovih korisnika, stvaratelja i darovatelja.

*Arhivisti su odgovorni za kreiranje, implementaciju i održavanje sustava kontrole dostupnosti gradiva. Svi zaposlenici arhiva moraju razumjeti temeljna načela dostupnosti, potrebu sigurnoga rukovanja podacima kojih je dostupnost ograničena i odgovornost za njihovo neotkrivanje, osim ukoliko nisu objavljeni odobrenim postupcima. Arhivisti koji sudjeluju u postupcima odlučivanja o dostupnosti gradiva moraju dobro razumjeti propise i praksu koja se na nju odnosi te potrebe korisnika. Arhivisti podučavaju nove zaposlenike radu sustava korištenja gradiva u onoj mjeri koju zahtijevaju njihova radna mjesta.

*Darovatelji gradiva i službenici zaduženi za predaju gradiva arhivskoj ustanovi razumiju da je svrha čuvanja gradiva u njegovu korištenju. Ukoliko se javno korištenje određenih podataka sadržanih u gradivu mora uskratiti na određeno vrijeme, njihova je odgovornost jasno navesti o kojim je podacima riječ, koji je razlog ograničenju dostupnosti te njegovo trajanje. Službenici zaduženi za predaju gradiva i darovatelji gradiva pregovaraju s arhivistima u duhu suradnje i povjerenja.

Podršku programu dostupnosti pružaju pravnici, računalni stručnjaci te stručnjaci za zaštitu i deklasifikaciju. Pravnici moraju razumjeti temeljna načela upravljanja gradivom i pomagati arhivskoj ustanovi kako bi unutar važećega zakonskog okvira osigurala ravnotežu između institucionalnih potreba i potreba korisnika. Odgovornost administratora računalnih sustava jest osigurati autentičnost dokumenata i prema potrebi njihovu dostupnost arhivistima i korisnicima, ali i zaštititi od neovlaštenoga pristupa one kojih je dostupnost ograničena. Stručnjaci zaduženi za sigurnost i zaštitu odgovorni su za osiguravanje i praćenje pristupa arhivskim spremištima, posebno onih u kojima se čuva gradivo ograničene dostupnosti. Stručnjaci za deklasifikaciju, osobito zaposlenici stvaratelja gradiva koje će biti predmetom deklasifikacije, moraju kompetentno i na vrijeme pregledati gradivo radi njegove deklasifikacije.

Napomena: U izvornom tekstu *Načela* riječ »archives« (engl. i franc.) odnosi se na arhivsko gradivo pojedine ustanove, a ne na samu ustanovu.

NAČELA DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA

1. Javnost raspolaže pravom na dostupnost arhivskoga gradiva nastaloga radom javnih tijela. Javni i privatni stvaratelji gradiva trebali bi otvoriti svoje arhive javnosti u najvećoj mogućoj mjeri.

Dostupnost arhivskoga gradiva nastaloga radom javne vlasti neophodna je za informirano društvo. Demokracija, odgovornost, dobro upravljanje i građanski angažman zahtijevaju pravna jamstva koja će pojedincima osigurati dostupnost arhivskoga gradiva javnih tijela osnovanih od nacionalnih, regionalnih ili lokalnih vlasti, međuvladinih institucija ili bilo kojih drugih organizacija i pravnih ili fizičkih osoba koje obavljaju javne ovlasti i posluju s javnim sredstvima. Arhivsko gradivo javne vlasti otvoreno je za javnost osim ako nije riječ o zakonom utemeljenoj iznimci.

Ustanove, javne ili privatne, koje posjeduju privatno arhivsko gradivo nisu zakonom obvezane osigurati dostupnost privatnoga gradiva vanjskim korisnicima osim u slučajevima kad to od njih traže posebni zakoni, pravni zahtjevi ili propisi. Međutim, mnogi privatni arhivi posjeduju institucionalne zapise i osobne dokumente koji su od velike važnosti za razumijevanje društvene, ekonomske, vjerske i osobne povijesti, povijesti zajednice te za poticanje razmišljanja i podupiranje razvoja. Arhivisti zaposleni na poslovima upravljanja arhivskim gradivom u privatnim ustanovama potiču svoje ustanove na osiguranje javne dostupnosti njezina gradiva, osobito ukoliko će ono pomoći u zaštiti prava ili pridonijeti javnomu interesu. Arhivisti naglašuju da otvaranje arhiva pomaže ustanovi u održavanju institucionalne transparentnosti i vjerodostojnosti, poboljšava razumijevanje javnosti o njezinoj jedinstvenoj povijesti i doprinosu društvu, pomaže joj u ispunjavanju društvene odgovornosti dijeljenja obavijesti u svrhu javnoga dobra te poboljšava njezinu sliku u javnosti.

2. Ustanove s arhivskim gradivom objelodanjuju postojanje arhivskoga gradiva, uključujući i onoga koje je nedostupno, te ograničenja u dostupnosti gradiva.

Korisnicima mora biti omogućeno lociranje arhivske ustanove u posjedu koje se nalazi gradivo koje ih zanima. Arhivisti pružaju, bez naknade, osnovne obavijesti o njihovoj ustanovi i gradivu koje ona posjeduje. Oni obavješćuju javnost o općim pravilima korištenja gradiva u skladu s mandatom, politikama ili pravilima ustanove.

Kako bi olakšali dostupnost arhivskoga gradiva, brinu se da njegovi opisi budu ažurirani, točni i u skladu s međunarodnim normama opisa. Ukoliko nedostaju konačne verzije opisa gradiva, arhivisti će korisnicima ustupiti njihove radne verzije, naravno samo u onim slučajevima kad to neće ugroziti sigurnost gradiva ili nužna ograničenja njegove dostupnosti.

Ustanove koje dopuštaju javno korištenje bilo kojega dijela svojega arhivskoga gradiva objavljuju politiku dostupnosti. Arhivisti kreću od pretpostavke otvorenosti, ukoliko su pak potrebna ograničenja dostupnosti, oni se brinu da odredbe o nedostupnosti gradiva budu napisane jasno kako bi ih javnost razumjela te da se osigura njihova dosljedna primjena.

Korisnici imaju pravo znati postoji li ili ne određena serija, predmet, komad ili njegov dio, čak i ako je izuzet od korištenja ili je bio uništen. Arhivisti objelodanjuju postojanje takvoga gradiva njegovim točnim opisivanjem, umetanjem u gradivo obrazaca s osnovnim podacima o izuzetom gradivu ili upotrebom elektroničkih markera. Također pružaju maksimum obavijesti o gradivu koje nije dostupno, uključujući i one o razlogu njegove nedostupnosti i datumu revizije ili datumu kad će postati dostupno, pod uvjetom da opis gradiva ne otkriva sam podatak koji je uzrokovao ograničenje dostupnosti ili da krši obvezujući zakon ili koji drugi propis.

3. Ustanove s arhivskim gradivom usvajaju proaktivan pristup njegovoj dostupnosti.

Arhivisti imaju profesionalnu odgovornost promoviranja dostupnosti gradiva. Obavijesti o gradivu priopćuju na različite načine koristeći internet, mrežne i tiskane publikacije, javne programe, komercijalne medije, obrazovne i promotivne aktivnosti. Sa stalnim oprezom prate promjene u komunikacijskim tehnologijama i koriste one koje su im dostupne i praktične za promicanje znanja o arhivskom gradivu. Oni surađuju s ostalim službama na izradi smještajnih inventara, vodiča, arhivskih portala i pristupnika kako bi pomogli korisnicima u pronalaženju gradiva. Proaktivno osiguravaju dostupnost onim dijelovima gradiva za koje postoji veći interes javnosti, i to tiskanjem publikacija, digitalizacijom, objavom na mrežnim stranicama ustanove ili suradnjom u vanjskim izdavačkim projektima. Arhivisti prilikom odlučivanja o načinu objavljivanja arhivskoga gradiva uzimaju u obzir potrebe korisnika.

4. Ustanove s arhivskim gradivom skrbe da odluke o ograničenju dostupnosti budu jasne i s navedenim trajanjem, da su utemeljene na pozitivnim propisima, da priznaju pravo na privatnost i poštuju prava vlasnika privatnoga arhivskoga gradiva.

Arhivisti osiguravaju najširi mogući pristup gradivu, no oni prepoznaju i prihvaćaju potrebu uspostave određenih ograničenja. Njih nameću propisi, institucionalna politika, bilo ona arhivske ustanove bilo njoj nadređenoga tijela, ili darovatelj gradiva. Arhivisti skrbe da politika i pravila dostupnosti gradiva njihove ustanove budu objavljeni kako bi ograničenja i razlozi koji do njih dovode bili jasni javnosti.

Arhivisti nastoje smanjiti opseg ograničenja dostupnosti na ona koje nameće zakon ili pak identificirati slučajeve u kojima opasnost od nanošenja štete opravdanomu privatnomu ili javnomu interesu privremeno preteže nad koristi od pravodobnoga objelodanjivanja gradiva. Ograničenja dostupnosti nameću se na određeno razdoblje, bilo do isteka utvrđenoga vremenskog razdoblja ili do ispunjenja utvrđenog uvjeta, npr. smrti osobe.

Opća ograničenja primjenjuju se, ovisno o prirodi ustanove, na sve arhivske fondove radi zaštite: osobnih podataka i privatnosti, sigurnosti, podataka o istrazi ili primjeni zakona, poslovnih tajni ili nacionalne sigurnosti. Opseg i trajanje općih ograničenja dostupnosti gradiva moraju biti jasni.

Posebna ograničenja dostupnosti primjenjuju se samo na određene cjeline gradiva i ona moraju biti ograničenoga trajanja. Jasna izjava o ograničenju dostupnosti mora biti sadržana u javno dostupnom arhivističkom opisu navedenoga gradiva.

Dostupnost darovanih osobnih zapisa i dokumenata ograničena je sukladno uvjetima utvrđenim u instrumentu primopredaje, na primjer darovnomu ugovoru, oporuci ili razmjeni pisama. Arhivisti ugovaraju i prihvaćaju ona darovateljeva ograničenja dostupnosti koja su jasna, ograničenoga trajanja i za sve primjenjiva pod jednakim uvjetima.

5. Arhivsko gradivo dostupno je pod pravednim i jednakim uvjetima za sve.

Arhivisti osiguravaju korištenje gradiva svim korisnicima bez diskriminacije, u skladu s načelima pravde i jednakosti te u traženo vrijeme. Arhivsko gradivo koriste različite skupine korisnika i zato se pravila dostupnosti mogu razlikovati za svaku od njih (npr. šira javnost, posvojenici koji traže podatke o svojim biološkim roditeljima, istraživači medicine koji traže statističke podatke kroz bolničke zapise, žrtve kršenja ljudskih prava). Pravila dostupnosti primjenjuju se jednako, bez diskriminacije, na sve osobe

unutar određene skupine korisnika. Ukoliko se odluka o nedostupnosti određenoga zapisa preispita i on bude dostupan za korištenje pripadniku šire javnosti, time po istim odredbama i pod istim uvjetima postaje dostupan svim ostalim pripadnicima šire javnosti.

Nakon zaprimanja zahtjeva za korištenje gradiva odluka o dostupnosti donosi se što je prije moguće. Gradivo nastalo radom javnih tijela koje je bilo dostupno za korištenje prije predaje u arhivsku ustanovu, izuzevši ono koje je u javnost dospjelo na nelegalan i neovlašten način, ostaje dostupno i nakon predaje, bez obzira na svoj sadržaj, oblik i vrijeme nastanka. Ukoliko je samo dio podataka sadržanih u nekom dokumentu bio objavljen ili lako dostupan javnosti, on ostaje javnosti dostupan i nakon predaje, dok njegov neobjavljeni dio podliježe redovitoj politici i procedurama dostupnosti. Arhivisti potiču pravne i druge akcije koje su usmjerene odgovornom otvaranju arhivskoga gradiva, a ne podupiru pokušaje uskraćivanja dostupnosti onih podataka koji su prethodno bili javno dostupni, bilo njihovim ponovnim klasificiranjem bilo nalaganjem njihova uništenja.

Privatne ustanove s arhivskim gradivom omogućuju korisnicima dostupnost gradiva u skladu s načelom jednakosti, no uvjeti iz postojećih darovnih sporazuma, sigurnosne potrebe i njima uzrokovana ograničenja mogu zahtijevati od arhivista da prave razliku među korisnicima. Kriteriji prema kojima privatne ustanove odlučuju o selektivnoj dostupnosti gradiva navedeni su u njihovoj politici dostupnosti. Arhivisti potiču svoje ustanove da u najvećoj mogućoj mjeri smanje broj takvih iznimka.

6. Ustanove s arhivskim gradivom osiguravaju žrtvama teških zločina prema međunarodnom pravu dostupnost arhivskoga gradiva koje pruža dokaz potreban za obranu njihovih ljudskih prava te za dokumentiranje njihova kršenja, čak i ako je to gradivo nedostupno javnosti.

Komisija za ljudska prava Ujedinjenih naroda u svom *Unaprijeđenom skupu načela za zaštitu i promociju ljudskih prava borbom protiv nekažnjivosti (2005)*⁵ navodi pravo žrtava teških zločina prema međunarodnom pravu i njihovih obitelji na istinu o povredi njihovih ljudskih prava. *Načela* naglašuju ključnu ulogu koju dostupnost arhivskoga gradiva ima u spoznavanju istine, utvrđivanju odgovornosti za kršenje ljudskih prava, zahtijevanju naknade štete kao i u obrani od optužbi za kršenje ljudskih prava. *Načela* navode da svaka osoba ima pravo znati spominje li se ili ne

5 UN Document E/CN.4/2005/102/Add.1, 8. 2. 2005., *Report of Diane Orentlicher, independent expert to update the Set of principles to combat impunity - Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity*, URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement> (26. 8. 2014) (op. prev.).

njegovo ili njezino ime u gradivu smještenom u državnim arhivima te, ukoliko je to slučaj, osporiti valjanost tih podataka podnošenjem pisane izjave arhivskoj ustanovi. Tu će izjavu, zajedno s gradivom u kojem je sadržano ime te osobe, arhivisti staviti na raspolaganje potencijalnomu korisniku svaki put kad bude zatraženo njegovo korištenje.

Arhivske ustanove prikupljaju i čuvaju dokaze potrebne za zaštitu ljudskih prava i dokazivanje njihova kršenja u slučajevima kad su počinjeni teški zločini prema međunarodnomu pravu. Osobama koje žele koristiti gradivo u svrhe koje se tiču ljudskih prava jamči se dostupnost gradiva relevantnoga za njihovo istraživanje, čak i ako je ono inače nedostupno široj javnosti. Pravo na dostupnost gradiva u svrhu zaštite ljudskih prava odnosi se na javno arhivsko gradivo te u najvećoj mjeri u kojoj je to moguće i na privatno arhivsko gradivo.

7. Korisnici imaju pravo žalbe u slučajevima odbijanja zahtjeva za korištenje arhivskoga gradiva.

Svaka arhivska ustanova ima jasnu politiku i utvrđeni postupak podnošenja žalbe u slučaju odbijanja zahtjeva za korištenje gradiva. Kad je zahtjev za korištenje gradiva odbijen, razlozi njegova odbijanja moraju biti jasno navedeni u pisanom obliku te dostavljeni podnositelju zahtjeva što je prije moguće. Korisnici kojima je odbijen zahtjev za korištenje gradiva moraju biti upoznati sa svojim pravom na žalbu, postupkom njezina podnošenja i vremenskim ograničenjem ukoliko postoji.

U slučaju javnoga arhivskoga gradiva u žalbenom postupku može postojati nekoliko stupnjeva, koji podrazumijevaju na primjer prvo žalbu ustanovi koja je zahtjev odbila, a u drugom stupnju žalbu nezavisnomu i nepristranomu tijelu uspostavljenomu zakonom. Za arhivsko gradivo koje se ne smatra javnim žalbeni postupak može biti samo unutarnji, no trebao bi slijediti isti opći pristup.

Arhivisti koji su sudjelovali u postupku odbijanja zahtjeva za korištenje gradiva u prvom stupnju dužni su drugostupanjskomu tijelu dostaviti sve obavijesti povezane sa slučajem, ali ne mogu sudjelovati u postupku donošenja odluke o žalbi.

8. Ustanove s arhivskim gradivom skrbe da operativna ograničenja ne utječu na dostupnost arhivskoga gradiva.

Jednako pravo na dostupnost arhivskoga gradiva ne znači samo jednako postupanje već uključuje i jednako pravo na korist od gradiva.

Arhivisti razumiju potrebe i postojećih i potencijalnih istraživača, pa to koriste pri kreiranju politike i usluga koje će udovoljiti tim potrebama te umanjiti operativna ograničenja dostupnosti gradiva. Oni osobito pomažu hendikepiranima, nepismenima ili drugim osobama u nepovoljnom položaju, koje bi inače mogle imati ozbiljnih poteškoća pri korištenju arhivskoga gradiva.

Javne arhivske ustanove ne naplaćuju pristojbu za korištenje gradiva osobama koje gradivo žele istraživati u arhivu. Privatne arhivske ustanove mogu uvesti plaćanje upisnine, no pri tom moraju voditi računa o sposobnosti podnositelja zahtjeva da je plati i osigurati da iznos upisnine ne bude zapreka korištenju gradiva.

Korisnici, oni koji žive daleko od ustanove s arhivskom gradivom ili oni koji u nju dolaze, mogu dobiti kopije arhivskoga gradiva u različitim formatima, ovisno o tehničkim kapacitetima ustanove. Za zahtijevane usluge kopiranja ustanove mogu odrediti razumnu naknadu.

Djelomično izdavanje arhivskoga gradiva način je osiguravanja njegove dostupnosti u slučajevima kad cjeloviti predmet ili dokument ne mogu biti dani na korištenje. Naime, ukoliko neke rečenice ili nekoliko stranica dokumenta sadržavaju osjetljive podatke, oni će biti uklonjeni, a ostatak dokumenta bit će dostupan za javno korištenje. Arhivisti, koliko god je to moguće, ne odbijaju redigirati traženo gradivo zbog rada koji to zahtijeva, no ukoliko će redigiranje dokumenta ili predmeta utjecati na njegov smisao ili će ga učiniti nerazumljivim, arhivisti ga neće redigirati i on će ostati nedostupan za korištenje.

9. Arhivisti imaju pristup arhivskomu gradivu koje nije dostupno za korištenje i na njemu provode potrebne arhivističke postupke.

Arhivisti imaju pristup arhivskomu gradivu koje nije dostupno za korištenje, a pod njihovom je skrbi, kako bi ga analizirali, očuvali, sredili i opisali te tako objavili njegovo postojanje i razloge ograničenja njegove dostupnosti. Ovi arhivistički postupci pomažu sprječavanju mogućnost da to gradivo bude namjerno ili slučajno uništeno ili zaboravljeno te pomažu zaštititi njegove cjelovitosti. Očuvanjem i opisivanjem gradiva koje nije dostupno za korištenje promiče se povjerenje javnosti u arhivske ustanove i arhivsku struku jer omogućuje arhivistima da pomognu javnosti u otkrivanju postojanja takvoga gradiva, upoznavanju s njegovom naravi te rokovima i uvjetima ukidanja ograničenja njegove dostupnosti. Ukoliko gradivo nije dostupno za korištenje zbog nacionalne sigurnosne klasifikacije ili drugih ograničenja koja zahtijevaju posebna odobrenja, arhivisti se pridržavaju utvrđenoga postupka za njihovo dobivanje kako bi osigurali dostupnost toga gradiva.

10. Arhivisti sudjeluju u postupcima donošenja odluka o dostupnosti arhivskoga gradiva.

Arhivisti pomažu svojim ustanovama uspostaviti politiku i postupke povezane s dostupnošću arhivskoga gradiva te preispituju gradivo radi mogućeg ukidanja ograničenja njegove dostupnosti u skladu s postojećim propisima, smjernicama i najboljim praksama. Arhivisti u suradnji s pravnicima i drugim partnerima donose odluke o osnovnom okviru i tumačenju ograničenja te ih potom primjenjuju. Arhivisti poznaju arhivsko gradivo, ograničenja dostupnosti, potrebe i zahtjeve dionika, znaju koji su podatci iz područja na koje se arhivsko gradivo odnosi već u posjedu javnosti te ta znanja koriste prilikom donošenja odluka o njegovoj dostupnosti. Arhivisti pomažu ustanovi donijeti ispravne odluke te postići dosljedne i razumne ishode.

Arhivisti nadziru primjenu ograničenja dostupnosti gradiva, pregled gradiva radi utvrđivanja njegove dostupnosti te ukidanje onih odluka o ograničenju koje više nisu primjenjive.

NAČELA DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA

RJEČNIK POJMOVA

Sve definicije preuzete su iz: International Council on Archives Handbooks Series, Volume 7, *Dictionary of Archival Terminology*, 2nd Edition, Munich: K. G. Saur, 1988 (Serija priručnika Međunarodnoga arhivskog vijeća, Svezak 7, *Rječnik arhivske terminologije*, 2. izdanje, München: K. G. Saur, 1988), osim ukoliko nije drugačije naznačeno.

Dar. Prinova u arhivskim fondovima i zbirkama stečena bez novčanih ulaganja koja postaje isključivo vlasništvo primatelja, često ostvarena javnobilježničkom ispravom ili drugim instrumentom darovanja. (*Gift, Don*)

Darovatelj. Izvor od kojega potječe dar. (*Donor, Donateur*)

Deklasifikacija. Uklanjanje svih sigurnosnih klasifikacijskih ograničenja nad podacima ili zapisima. (*Declassification, Déclassification*)

Depozit. Pohrana gradiva u arhivsku ustanovu bez prijenosa prava vlasništva. (*Deposit, Dépôt*)

Dostupnost. Mogućnost uvida u zapise/arhivsko gradivo kao rezultat istodobno i zakonskih ovlasti i postojanja obavijesnih pomagala. (*Access, Accès*)

Fond. Cjelina zapisa, bez obzira na njihov oblik ili nosač, koju je organski stvorio i/ili primio i koristio neki pojedinac, obitelj ili pravna osoba u obavljanju svoje djelatnosti. (Izvor: ISAD(G) *Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva*, 2. izdanje)⁶ (*Fonds, Fonds*)

Komad. Najmanja intelektualno nedjeljiva arhivska jedinica, npr. pismo, bilješka, izvješće, fotografija, zvučni zapis. (Izvor: ISAD(G) *Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva*, 2. izdanje)⁷ (*Item, Pièce*)

6 ISAD(G) *Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva*, 2. izdanje, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2001 (op. prev.).

7 Isto.

Obavijesno pomagalo. Opći naziv za sve vrste opisa ili pomagala što ih je neka arhivska ustanova izradila ili primila tijekom svoga upravnog ili intelektualnog nadzora nad arhivskim gradivom. (Izvor: ISAD(G) *Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva*, 2. izdanje)⁸ (*Finding aid, Instrument de recherche*)

Ograničena dostupnost. Ograničenje dostupnosti zapisa/arhivskoga gradiva, pojedinačnih dokumenata ili podataka specifične vrste, nametnuto općim ili posebnim propisima koji utvrđuju rokove dostupnosti ili je u potpunosti ukidaju. (*Restricted access, Restriction d'accès*)

Povjerljivost. Svojtvo tajnosti ili povezanosti s privatnim životom pripisano određenim podacima i/ili zapisima zbog kojih se ograničava njihova dostupnost. (*Confidentiality, Confidentialité*)

Predmet. Skup dokumenata koje je združio stvaratelj za tekuću uporabu ili su združeni u postupku arhivskoga sređivanja jer se odnose na isti sadržaj ili djelatnost. Predmet je redovito osnovna jedinica unutar neke serije. (Izvor: ISAD(G) *Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva*, 2. izdanje)⁹ (*File, Dossier*)

Privatnost. Pravo zaštite pojedinaca od neovlaštenog objavljivanja podataka o osobnim ili privatnim stvarima sadržanih u zapisima/arhivskom gradivu. (*Privacy, Respect de la vie privée*)

Provjera dostupnosti. Pregled zapisa/arhivskoga gradiva radi utvrđivanja postojanja dokumenata ili podataka kojih je dostupnost ograničena. (*Screening, Examen de communicabilité*)

Redigiranje. Postupak prekrivanja ili uklanjanja osjetljivih podataka sadržanih u dokumentu prije nego što on postane javno dostupan. (Izvor: ARMA International, *Glossary of Records and Information Management Terms*, 3rd Edition¹⁰ (*Rječnik pojmova u upravljanju zapisima i podacima*, 3. izdanje)) (*Redaction, Expurgation*)

Sigurnosna klasifikacija. Ograničenje dostupnosti i korištenja zapisa/arhivskoga gradiva ili podataka sadržanih u njima koje je nametnula država radi zaštite nacionalne sigurnosti. Takvi zapisi/arhivsko gradivo smatraju se klasificiranim zapisima. (*Security classification, Classification de sécurité*)

Sloboda informiranja. Koncept zakonskoga prava na dostupnost podataka sadržanih u tekućim, poluaktivnim i neaktivnim zapisima za razliku od zakonskoga prava

8 Isto.

9 Isto.

10 ARMA International, *Glossary of Records and Information Management Terms*, 3rd Edition, Lenexa, KS: ARMA International, 2007 (op. prev.).

dostupnosti arhivskoga gradiva. (*Freedom of information, Liberté d`information*)

Ugovor. Dokument koji sadržava jedan ili više znakova potvrde, u mnogim zemljama sastavljen pred tijelom s javnim ovlastima (javni bilježnik ili drugo tijelo) i koji, jednom načinjen, daje učinak nekoj zakonom priznatoj odredbi ili dogovoru među stranama. (*Deed, Contract*)

Zaštita podataka. Zakonska zaštita prava fizičkih i pravnih osoba u pogledu prikupljanja, pohrane, automatske obrade i objavljivanja podataka koji se na njih odnose. (*Data protection, Protection des données*)

